

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE MECHANISM OF FINANCING THE SOCIO-HUMANITARIAN SPHERE

Стаття присвячена дослідженню основних тенденцій фінансового забезпечення соціо-гуманітарної сфери України та механізмів фінансування. Проаналізовано структуру джерел фінансового забезпечення соціо-гуманітарної сфери. Визначено, що незважаючи на те, що в умовах підвищення плати за всі види послуг значення приватного фінансування стає провідним і постійно зростає. З'ясовано, що проведені соціологічні оцінювання не мають повних даних щодо обсягу приватного фінансування соціо-гуманітарної сфери та не завжди враховують, деякі приватні грошові потоки, такі як добровільне страхування (медичне, пенсійне, життя і здоров'я тощо) та кошти громадських, благодійних та інших організацій, які разом, за оцінкою автора, не перевищують всіх соціо-гуманітарних витрат видатків.

Зазначено, що наявність значної комерційної складової в діяльності соціо-гуманітарної сфери не є випадковою, вона нерозривно пов'язана з багатовіковими традиціями громадського контролю та соціальної відповідальності бізнесу, які поки що недокінця сформувалися в нашій країні. З'ясовано сутність бюджетного фінансування, яке на відміну від приватного, покликане, бути потужним механізмом соціального вирівнювання, універсальним гарантом доступу громадян до можливостей особистого розвитку.

Огляд ситуації дозволяє перейти до прогнозування фінансування соціальної сфери України з метою виявлення можливостей та прихованих загроз за різних варіантів розвитку економіки та суспільства. Часовий період прогнозування доцільно узгодити з більшістю стратегічних документів країни, тобто охопити період до 2030 року, що відносить розроблений прогноз до категорії довгострокових.

Представлено сценарій фінансування соціо-гуманітарних систем за останні шістнадцять років, серед яких адаптація до демографічних змін та усунення диспропорцій, які потребують суспільних зусиль держави, бізнесу, громадян. Тому пасивна політика щодо фінансування соціо-гуманітарних систем може призвести до гострого дефіциту робочих місць та студентів у цих закладах і надмірного перевантаження останніх, або ж до перекладання соціальних зобов'язань держави на плечі самих громадян.

Ключові слова: соціальний захист, соціо-гуманітарна сфера, охорона здоров'я, фінанси, освіта.

The article is devoted to the study of the main trends in the financial support of the socio-humanitarian sphere of Ukraine and the mechanisms of financing. The structure of sources of financial support for the socio-humanitarian sphere is analyzed. It is determined that despite the fact that in the context of increasing fees for all types of services, the importance of private financing is becoming a leading one and is constantly growing. It is found that the conducted sociological assessments do not have complete data on the volume of private financing of the socio-humanitarian sphere and do not always take into account some private cash flows, such as voluntary insurance (medical, pension, life and health, etc.) and funds of public, charitable and other organizations, which together, according to the author, do not exceed all socio-humanitarian expenditures.

It is noted that the presence of a significant commercial component in the activities of the socio-humanitarian sphere is not accidental; it is inextricably linked to the centuries-old traditions of public control and social responsibility of business, which have not yet been fully formed in our country. The article clarifies the essence of budget financing, which, unlike private financing, is intended to be a powerful mechanism of social equalization, a universal guarantor of citizens' access to personal development opportunities.

The review of the situation allows us to move on to forecasting the financing of the social sphere of Ukraine in order to identify opportunities and hidden threats under different options for the development of the economy and society. It is advisable to coordinate the forecasting time period with most of the country's strategic documents, i.e., to cover the period up to 2030, which places the developed forecast in the category of long-term.

The article presents a scenario of financing socio-humanitarian systems over the past sixteen years, including adaptation to demographic changes and elimination of imbalances that require public efforts of the state, business, and citizens. Therefore, a passive policy on financing socio-humanitarian systems can lead to an acute shortage of jobs and students in these institutions and excessive overload of the latter, or to the transfer of social obligations of the state to the citizens themselves.

Key words: social protection, socio-humanitarian sphere, health care, finance, education.

УДК 351:316.3+336.53(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/ptm2663-5240-2024.40.16>

Купрійчук В.М.,
д. наук з держ. упр., професор,
професор кафедри права та публічного управління
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Шунда А.В.
аспірант кафедри права та публічного управління
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні, як ніколи, у владі та у суспільстві закріплюється усвідомлення, що мета і критерії правильності всіх прийнятих рішень має бути здоровий моральний, соціальний, духовний й фізичний стан людини, а не абстрактні показники технологічного і економічного розвитку держави. Більше того, в ході активних науково-практичних дискусій

щодо напрямів і шляхів модернізації соціальної та гуманітарної сфери країни стало зрозуміло, що можливості руху до кращого суспільства криються насамперед у трудовому і творчому потенціалі людини, а не в кількісному зростанні економіки.

О. Степанко висловлює цю думку наступним чином: «... базовими елементами гуманітарної сфери мають бути фундаментальні

галузі – освіта, наука, охорона здоров'я, культура та їхні підгалузі: виховання, інформаційне середовище, дозвілля, релігія, етнічні відносини» [1, с. 202–203]. Всі вони мають спільну рису, саме тут розкриваються та самореалізуються потреби й інтереси людини, тобто вони створюють єдине поняття та предметну галузь державного управління та регулювання – соціогуманітарну сферу.

Розвиток цієї сфери та механізмів державного управління цією сферою пов'язано з багатьма факторами, як на загальнодержавному, так і особистісному рівні. Окрім цього, ми маємо усвідомлювати, що від якості цих державних механізмів управління залежать процеси відновлення країни у повоєнний період, самоідентифікації та саморозвиток української нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові площини досліджень формування механізмів державного управління соціогуманітарною сферою знайшли своє відображення у працях багатьох вчених, зокрема таких як, Н. Белашова, Н. Базиляк, С. Вовк, В. Гошовська, Л. Губернський, В. Дзоз, С. Кіндзерський, М. Латинін, С. Москаленко, О. Третяк, О. Степанко та інші. Водночас слід звернути увагу, що і досі є потреба у дослідженнях механізмів фінансування та перспектив розвитку з метою підвищення їх ефективності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні значущими і гострими, на протязі останніх років, виявилися питання соціальних проблем, хоча вони були завжди, але особливої актуальності вони набули в період повномасштабного вторгнення: критична ситуація з сім'єю і дитинством, демографічні проблеми, поганий стан здоров'я і низька тривалість життя, значні диспропорції в матеріальному добробуті, зниження загальної культури, всілякі види залежності: алкогольна, наркотична, тютюнова, залежність від азартних ігор тощо. Ці перешкоди сьогодні розглядаються як головна загроза розвитку та національній безпеці.

Однак, слід підкреслити, що добробут людини не повинен розглядатися лише як інструмент економічного зростання або підтримки геополітичної значущості країни, а отримує свою реальну оцінку через призму сенсу життя кожної окремої людини. Розглядаючи такий контекст, стає зрозумілим приділення уваги до соціальної сфери. Адже, якість життя кожної людини значною мірою залежить від її спрямованості і продуктивності, а саме, система сфери освіти забезпечує входження громадянина в суспільство і підготовку до трудової діяльності; охорона здоров'я підтримує його нормальний фізичний стан; куль-

тура покликана сприяти духовному та етичному розвитку особистості, підтримувати цілісність суспільства і спадкоємність поколінь; соціальний захист забезпечує стабільність матеріального добробуту людей в різні періоди їхнього життя і в різних ситуаціях.

Головною умовою ефективності функціонування цих систем є їх фінансове забезпечення, адже фінанси є грошовим вираженням економічних процесів та ефективним інструментом управління. Важливим індикатором у цьому процесі, як фінансування соціальної сфери є індикатори внутрішньої сили та здоров'я людини.

Збереження здоров'я людини у певному сенсі характеризує ставлення влади, а також відношення більшості жителів країни до своєї історії, свого сьогодення і майбутнього. Світова економічна історія знає багато різних моделей фінансування соціальної сфери, майже всі вони відомі і в Україні. У дореволюційний час це була орієнтація на самостійність, взаємодопомогу і меценатство при невеликому обсязі централізованого фінансування. Потім - побудова радянської «держави загального добробуту» з максимально можливим забезпеченням потреб громадян за рахунок державного бюджету. У роки ринкових реформ наприкінці 20 століття відбулося різке скорочення соціальних програм у зв'язку з економічним спадом і переглядом ідеологічних орієнтирів, коли соціальна стабільність підтримувалася переважно за інерцією, існуючими традиціями та ентузіазмом працівників. Однак на порозі третього тисячоліття негативні наслідки ігнорування соціальної сфери досягли критичного рівня, тому, починаючи з 2000 року, відбувається поступове повернення до прийнятних стандартів соціального забезпечення, а в даний час, як вже зазначалося у зв'язку з широкими дискусіями щодо стратегії розвитку країни, пошук шляхів підвищення суспільства стало пріоритетним завданням.

Під соціальною сферою розуміємо сукупність таких соціальних систем: освіта, охорона здоров'я, культура та соціальна політика. Розглядаючи соціальну політику або соціальне забезпечення ми включаємо заходи, що відносяться в бюджетному обліку до одного розділу бюджетної класифікації: соціальний захист, пенсійне забезпечення, соціальне обслуговування та соціальна допомога, охорона здоров'я тощо. Все це зумовлює необхідність дослідження стану та основні тенденції фінансування соціальної сфери України на сучасному етапі розвитку, а також прогнозування можливих напрямів його вдосконалення.

Мета статті. Проаналізувати і визначити проблемні компоненти фінансування соціогуманітарної сфери.

Виклад основного матеріалу. Джерела фінансування соціальної сфери можна поділити на централізовані та децентралізовані. Централізовані джерела – це фонди, які знаходяться у розпорядженні держави та органів місцевого самоврядування, функціонують за правилами, обов'язками для всієї території країни та всіх суб'єктів управління, і формуються переважно за рахунок податкових надходжень та внесків на соціальне страхування. До них відноситься: регіональний, місцевий бюджет та державні позабюджетні фонди, пенсійний фонд, фонд загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування України. Такі джерела відіграють провідну роль у фінансуванні соціальних видатків, забезпечуючи понад 80 % їх загального обсягу.

Основними елементами децентралізованих джерел, на який припадає близько 20 % їх загального обсягу, є витрати громадян на платні послуги у сфері освіти, охорони здоров'я та культури. Установи та підприємства також беруть участь у приватному фінансуванні соціальної сфери у формах прямої оплати освіти, медичного обслуговування, добровільного медичного страхування, співфінансування допомоги з тимчасової непрацездатності, відпочинку та оздоровлення своїх працівників і членів їх родин, допомоги у скрутних життєвих обставинах тощо. Неприбуткові організації (як вітчизняні, так і зарубіжні), до яких належать благодійні фонди, громадські та релігійні об'єднання, професійні спілки тощо, надають фінансову підтримку соціальній у вигляді безоплатних виплат. Недержавні пенсійні фонди та страхові компанії надають громадянам можливість добровільного страхування на випадок неминучих або непередбачуваних труднощів. На жаль, інформація про децентралізовані джерела, окрім коштів населення, у відкритій статистиці представлена не в повному обсязі що не дозволяє зробити повний її аналіз. Очевидно, що окрім статистично зареєстровані грошові потоки, в реальності існують неформальні платежі за послуги та численні перекази між групами людей різного віку та доходу, які є своєрідним механізмом соціального вирівнювання.

За останнє десятиліття відбулося значне зростання соціальних видатків з усіх джерел. Основною характеристикою фінансування соціальної сфери є її частка у валовому внутрішньому продукті, тобто частка в загаль-

ному економічному добробуті, що дозволяє оцінити ступінь уваги останнього до тих чи інших галузей, порівняти їх важливість між собою, провести і порівняти міжнародний досвід. У проаналізований період динаміка фінансування соціальної сфери значно перевищувала темпи економічного зростання, в результаті чого сумарна частка державних і приватних соціальних видатків у ВВП зросла з 14,9 до 24,4%. Особливо стрімке зростання у відносному вираженні спостерігалось в період фінансово-економічної кризи 2008 – 2010 років, уряд виконував без скорочення соціальні зобов'язання. У цілому, аналізуючи останні 16 років і охоплюючи роки військової агресії, спостерігається тенденція, яка підтверджує тезу про постійну соціальну реабілітацію і підтримку країни.

Пошук причин такого стрімкого зростання соціальних видатків відкриває важливу тенденцію у розглянутий період – надання пріоритету збільшення і підтримки соціальної політики, і, в першу чергу, пенсійного забезпечення. За попередні роки номінальні видатки Пенсійного фонду України, без урахування недержавних пенсійних фондів, зросли у 14 разів, а у відсотках до ВВП – з 4,7% до 8,7%, що забезпечило переважну частку загального зростання соціальних видатків. Це значно покращило пенсійне страхування співвідношення середнього розміру пенсій до прожиткового мінімуму. Таким чином, вдалося подолати ненормальну ситуацію невідповідності державних пенсійних виплат навіть мінімальним потребам життєзабезпечення, що є великим кроком вперед і водночас свідчить про реальну можливість змінити дійсність на краще за наявності сильної і послідовної політичної волі.

Висновки. Отже, інерційний розвиток соціальної сфери спричинятиме консервація існуючих диспропорцій в оплаті праці та зниження рівня фінансування видатків. Фінансова забезпеченість є не єдиним, але, тим не менш, дуже важливим фактором соціального розвитку, тому пріоритетним завданням соціальної політики повинно бути суттєве збільшення видатків на освіту, охорону здоров'я та культуру для забезпечення гідного рівня оплати праці. Основними джерелами додаткових інвестицій повинні бути державні фінанси через перегляд пріоритетів бюджетної політики та прогресивне оподаткування надприбутків. Для ефективного покращення соціально-економічної ситуації недостатньо лише заходів державної політики, необхідне також об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Степанко О. Сутність, мета, завдання та складові гуманітарної сфери. Теорія та практика державного управління. 2012. Вип. 3. С. 201–208.
2. OCHA. Ukraine Situation Report. URL: bit.ly/3bT2Ohz.
3. Задорожна О. Проблема освіти у контексті людського розвитку в Україні. *Трансформаційні процеси у соціальній сфері*: збірник наукових праць НАН України. Ін-т економіки. Київ, 2013. С.123-132.
4. Financial Tracking Service (FTS), OCHA Ukraine 2022. Country Summary. *Online dashboard*. URL: bit.ly/3Ars1Jf.
5. Лібанова Е. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу. Київ : КНЕУ, 2012. 330 с.
6. Abby Stoddard, Paul Harvey, Nigel Timmins, Varvara Pakhomenko, Meriah-Jo Breckenridge, Monica Czwarno, and Eta Pastreich. Humanitarian Outcomes. *Enabling the local response: Emerging humanitarian priorities in Ukraine*. Supported by UK Humanitarian Innovation Hub (УКНІН). 2022 (march–may). URL: bit.ly/3PIWYD3.
7. Карлова В. Державна політика у сфері культури як важлива складова механізму формування і зміцнення української національної свідомості. *Зб. наук. пр. НАДУ*. К.: НАДУ, 2015. Вип. 2. С. 3–15.
8. Колот А. Соціальна політика в умовах глобалізації та лібералізації економічних відносин: здобутки, втрати, тенденції. *Демографія та соціальна економіка*. 2009. № 1 (9). С. 23–41.